

BØRNS SEKSUALITET – OG UNGES

Else Munck

Siden Freud skrev sine »Tre afhandlinger om seksualteorien«, er barnets seksualitet blevet synlig i vor kultur, men ikke derfor let at forholde sig til for den voksne. Der er forskel på barnets, den unges og den voksnes seksualitet, men samtidig en nøje sammenhæng imellem de tre. Mhp. forståelse af det adfærdsmæssige særpræg i barnets og den unges seksualitet trækkes nogle udviklingspsykologiske linier op, idet den psykoseksuelle udvikling anskues dels fra en driftsteoretisk, dels fra en objektrelationsteoretisk synsvinkel. Afsluttende omtales kort de seksuelle afvigelser i barndom og ungdom, begrebet seksuel modenhed og den særlig situation, hvor barnets eller den unges seksualitet konfronteres med voksens seksuelle udspil.

At børn har en seksualitet – dvs. at de har et kønsorgan, kan vise tegn til seksuel ophidselse og aktivt interessere sig for egen og andres seksualitet – er der ikke noget nyt i. Det er en gammel sandhed. Derimod varierer måden, hvorpå den voksne forholder sig til barnets seksualitet, og hvorledes barnet manifesterer sin seksualitet, med den kulturelle sammenhæng, det foregår i. Dette har bl.a. børnepsykologen og psykoanalytikeren Erik H. Erikson påvist gennem sine studier af såkaldt »primitive« kulturer. »Indtil de seneste årtier«, skriver Erikson i 1968, »har børneopdragelsen været et ingenmandsland for etnologerne. Selv etnologer, der levede i årevis blandt de oprindelige stammer, overså, at disse opdrog deres børn på en systematisk måde.« Det interessante i denne forbindelse er Eriksons redegørelse for, hvorledes børneopdragelsen i disse kulturer kalkulerer med, at barnet er et seksuelt væsen, og lige fra barnets fødsel kanalisere den aggressive eller libidinøse energi ind i de adfærdformer, der på langt sigt bedst tjener stammens overlevelse. Det er tankevækkende, for det gør vi sandsynligvis også i vor egen vestlige kultur. Vore normer for seksuel adfærd i almindelighed og børns seksualitet i særdeleshed har undergået dybe forandringer indenfor det sidste århundrede – det vender jeg tilbage til om lidt – og vi er tilbøjelige til at tilskrive det,

---

Else Munck er speciallæge i børne- og ungdomspsykiatri og tidligere afdelingslæge ved Sexologisk Klinik, RH, aktuelt afdelingslæge ved Retspsykiatrisk afdeling J, KAS Glostrup. Medforfatter til *Ansvarlighed. Medicinsk Etik* (Kbh. 1985) og forfatter til *Psykoterapi og etik. Et debatoplæg* (Kbh. 1996).

at vi er blevet klogere og mere oplyste. Men det kunne måske også skyldes nogle helt andre samfundsmæssige faktorer, der gør, at der i dag er behov for en anden mennesketype end for hundrede år siden. I et stærkt standsopdelt samfund opdrages børn til underkastelse og respekt for autoriteter. I et moderne demokratisk og meget bevægeligt samfund er der behov for andre karaktertræk, f.eks. selvstændighed, udfarenhed og lyst til individuel udfoldelse, hvis hver især skal klare sig i den store sammenhæng. Seksualiteten er fra første færd en fundamental del af barnets personlighed, og hvorledes den modnes og mødes af omgivelserne har en væsentlig karakterdannende virkning. Det vidste både Sioux- og Yurok-indianerne i Eriksons fremstilling. I et moderne vestligt samfund præges vore holdninger til børns seksualitet sikkert af vor »fornuftige« viden om børns seksualitet og ønsket om at tage udgangspunkt i *barnets* behov. Men det bør ikke udelukke årvågenheden overfor, i hvor høj grad seksualitetens karakterdannende virkninger tjener *samfundssystemets* behov.

For et århundrede siden var seksualitet i vestlige samfund omgivet af Viktoriatidens rigide, repressive normer. Ikke mindst barnets seksualitet var udsat for stærke fortrængninger, der gjorde den nærmest usynlig. Seksualitet var noget, der først kom ind i billedet fra puberteten, og aktiv seksuel udfoldelse i princippet først noget senere i forbindelse med, at man stiftede familie. Det var på dette tidspunkt, Freud på tværs af fjendtlige sociale konventioner hævdede, at også barnet er et seksuelt væsen, og med sine »Tre afhandlinger om seksualteorien« tog fat på at beskrive det. Dette er et af de områder, hvor Freud på dybtgående måde kom til at præge vor kultur, bl.a. fordi hans teorier fik stærk indflydelse på den måde, hvorpå vi opdrager opvoksede generationer. Seksualteorien var et led i Freuds libidoteori, og hans udgangspunkt var egentlig den voksnes seksualitet, dvs. afvigelser og neurotiske hæmninger i den voksnes seksualitet. I sine studier over barnets seksualitet fandt han nøglen til forståelse af disse ting hos sine voksne patienter, men samtidig fik vi for første gang et teoribaseret sprog om barnets seksualitet. Barnets seksualitet blev synlig og ikke til at komme udenom. Og teorierne er selv i dag livskraftige nok, også selv om der siden Freud er skrevet mange flere og andre ting om barnets seksualitet, og vi fortsat har vore problemer med at anskueliggøre og forholde os til barnets seksualitet.

Medens barnets seksualitet har levet i ubemærkedhed og stadig i et vist omfang gør det, kan man til gengæld ikke undgå at få øje på den unges seksualitet. For et halvt århundrede siden gik man nogenlunde direkte fra barndommen ind i »de voksnes rækker«, med de sociale krav og forventninger, der hørte til. Dette har ændret sig. Samfundets struktur, længere skolegang, større krav til uddannelse mm. har gjort ungdomsperioden til et egentligt psyko-socialt moratorium. Man giver den unge god tid til at »finde sig selv« og sin rolle i den større sammenhæng. De unge danner deres egen ungdomskultur – vaner, mødesteder, klædedragter osv. – og iagttages af resten af samfundet med en blanding af begejstring, nys-

gerrighed, mistænksomhed, forgudelse og afsky. Ungdomsperioden er blevet synlig og hermed også den unges seksualitet. Spørgsmålet her er, hvad der sker med seksualiteten, når barnet går i pubertet og dermed går ind i en ny livsfase. Ungdomsperioden er nemlig ikke kun et psyko-socialt moratorium, men ud fra en udviklingspsykologisk synsvinkel også en psyko-seksuelt moratorium. Man kan kalde det en slags frirum, en overgangsfase eller en udviklingskrise, hvor den barnlige seksualitet modnes og på en ny måde integreres i personligheden før overgangen til såkaldt voksen seksualitet.

Hermed er nogle hovedlinier trukket op. En pointe i det følgende er, at der er forskel på barnets, den unges og den voksnes seksualitet, men samtidig en nøje sammenhæng mellem de tre. Når puberteten sætter ind, hormonbalancen ændres og kroppen udvikler sig, skal den unge finde frem til en ny identitet, også seksuelt. Spædbarnets, småbarnets og skolebarnets bevidste og ubevidste forestillinger om seksualitet tages op til ny vurdering, forkastes, omformes og godtages måske på ny. Gamle mønstre gennemspilles på nye instrumenter, indtil der ved overgangen til den egentlige voksenalder er kommet en ny og afbalanceret helhed ud af det.

Barnets seksualitet – adfærden

Vi forbinder uvilkårligt seksualitet med noget, der foregår i kønsorganerne, genitalierne, men ved også, at det er en sandhed med mange modifikationer. Barnets seksuelle liv drejer sig fra starten ikke så meget om genitalierne. Alligevel reagerer barnet lige fra første begyndelse også med genitalierne. Det kan givetvis fra et meget tidligt tidspunkt have fornemmelser af kropslig ophidselse og opføre sig kropsligt seksuelt. Vi ved, at drenge allerede på fosterstadiet kan få rejsning af penis, nyfødte drengebørn ligeledes, og at det er sandsynligt, at pigebørn tilsvarende reagerer med fugtighed i skeden og blodtilstrømning til klitoris. Efter fødslen kan børn bl.a. under søvn, i drømmefaserne, reagere på samme måde med deres krop. Mødre oplever ofte seksuelle toner i samspillet med det spæde barn. Barnet kan vise tegn til ekstatisk velvære ved moderens bryst og under pusling, og moderen mærker den seksuelle stimulation i bryst og livmoder under amningen. Kønsorganerne aktiveres altså lige fra starten på en måde, der svarer til seksuel ophidselse hos voksne.

Først efterhånden som barnet bliver større, bliver det bevidst om disse fornemmelser og begynder at interessere sig mere aktivt for kroppen og dens funktioner. Det begynder at røre ved og lege med sine kønsorganer, måske først ved at det berører dem tilfældigt, eller fordi det prøver at efterligne moderen, der rører ved barnet, når det bliver vasket. Barnet gentager det med mellemrum og finder ud af, at det føles specielt eller behageligt, og kan også prøve at få moderen til at røre ved dets kønsorgan. Hvis det drejer sig om et trygt og velpasset barn, og der ikke fokuseres

overdrevent på dets kønsorganer, forløber denne fases seksuelle aktivitet sædvanligvis stilfærdigt, uden at der er megen opmærksomhed omkring den.

De første 1½ års tid har barnets manipulation af kønsorganet ikke rigtig karakter af masturbation, men fra omkring 18 måneders alderen eller senere kan barnet begynde at stimulere sig selv mere målrettet. Det piller ved sig selv, undersøger sig selv, gnubber sig eller fortager sig andre rytmiske bevægelser, der er egnede til at stimulere fornemmelserne i kønsorganet. Det kan findes i alle grader og begynde på forskellige tidspunkter. Men det ser ud til, at børn, der er forsømte mht. psykisk og fysisk omsorg, viser meget lidt af den slags adfærd. Eller barnet viser tværtimod en påfaldende aktiv seksuel adfærd, idet den stimulation, som barnet får gennem manipulation af kønsorganet bliver en slags trøst i en ensom og angstfyldt verden. Sædvanligvis vil moderens almindelige, kærlige pleje af barnet – hendes almindelige kropskontakt med det, når hun holder det, leger med det, vasker det og klæder det af og på – lære barnet, at kroppen er noget rart og lystfyldt.

I de første par år opnår barnet dog først og fremmest lyst, også erotisk lyst, fra andre kropsregioner – fra hudoverfladen, fra munden under amning og anden form for sutning, senere fra endetarmsåbningen og urinudgangen, når disse zoner får særlig relevans i barnets tilværelse og i dets samspil med moderen. Disse skift i interesseområde på kroppen opstår efterhånden, i takt med vækst og kropslig modning.

Fra omkring det tredje år får kønsorganet fornyet interesse. Barnet begynder nu at blive bevidst om kønsforskelle og sit eget køn. Det bliver tiltagende i stand til at se forskellen mellem mænd og kvinder, interesserer sig for sit eget udstyr, søskendes og forældrenes og kan få mange fantasier og forestillinger om forskellene. Interessen for det genitale område på kroppen kan i denne fase være ret så aktiv og utilsløret. Barnet klæder sig f.eks. nøgent og viser interesse for at se forældrene nøgne.

I skolealderen ændrer billedet sig noget. Børnene bliver mere blufærdige. De bliver optaget af mange andre ting – kammeratskab, indlæring, færdigheder. De begynder at danne tætte venskaber, ofte med personer af deres eget køn. De færdes i grupper. Seksualiteten bliver i denne fase, den såkaldte latensfase, mindre synlig – men den er der og viser sig på forskellige måder, ved pludselige spørgsmål eller interesse for egen eller andres anatomi. Der bliver leget hemmelige doktorlege. Piger kan være optaget af rytmiske aktiviteter, hoppe i sippetov og gyng, nogle aktiviteter, der er egnede til at kanalisere seksuelle impulser ud i en nydelse ved mere neutral kropslig udfoldelse. Nogle børn, helt nede fra børnehævealderen, danner kærestepar og erindrer det senere, i voksen alder, som en regulær forelskelse.

I puberteten vokser kroppen og modnes under påvirkning af en forøget hormonproduktion, der igen bevirker et øget driftspres. Krop og seksualitet får nu fornyet interesse. Hvis man sammenligner med de tidligere fa-

ser, er det karakteristisk, at mindre børn først og fremmest er optaget af anatomi og kroppens funktioner og fornemmelser. Dette har også pubertetsbarnets store interesse, og unge i den alder kan opleve ganske megen usikkerhed og ængstelse vedrørende kroppen. Der sker dog en forskydning af fokus, idet man først fra pubertetens start og fremover for alvor bliver optaget af den følelsesmæssige side af seksualiteten. Hvad er det for nogle følelser, seksualiteten sætter i gang? Hvor højt elsker man den anden? Er man så tryk ved den anden, at man også godt vil have sex med vedkommende? Hvordan opfører man sig over for partneren, og hvorledes bliver man selv behandlet?

Vedrørende orgasme regner man med, at selv ret små børn kan få en form for orgasme. Man ved dog ikke så nøje, hvor mange der får det på de forskellige alderstrin. Nogle mener, det drejer sig om ca. 5-10 % af de 3-4 årige børn, og en del af disse kan huske det og berette om det i voksen alder. I 12 års alderen er det omkring halvdelen af begge køn, og i 14-15 års alderen vil de fleste drenge og lidt over halvdelen af pigerne onanere sig til orgasme.

Den psykoseksuelle udvikling – driftsteoretisk anskuet

Efter denne ret konkrete beskrivelse af barnets seksualitet kan vi konstatere, at det egentlig er gammelt nyt. For de fleste af disse ting vidste allerede Freud for hundrede år siden, da han skrev sine »Tre afhandlinger om seksualteorien«. Han skrev med en for den tid imponerende frimodighed om det lille barns »seksualdrift«, barnets »seksualliv«, dets erotiske tilfredsstillelse ved at sutte på moderens bryst, barnets erogene zoner, erektion, masturbation og orgasme. Det var et banebrydende arbejde. Og han bemærker da også selv: »Ingen forfatter har, så vidt jeg ved, klarlagt barndommens seksualdrift som noget lovmæssigt, og i de efterhånden talrige skrifter om barnets udvikling bliver kapitlet 'Sexuel udvikling' som regel forbigået« (min overs.). I en fodnote tilføjer han, at efterfølgende fandt han selv denne påstand så dristig, at han satte sig for at afprøve den ved yderligere gennemsyn af litteraturen. Resultatet heraf var, at han måtte fastholde udtalelsen. »Den videnskabelige udforskning af barnealderens seksualitet, den kropslige såvel som den sjælelige er i sin første begyndelse«, tilføjer han.

De fleste af Freuds patienter var voksne, dog med undtagelser, hvoraf de kendteste vel er »Lille Hans« og »Dora«. Som nævnt var baggrunden for Freuds undersøgelser af barnets seksualitet da også et ønske om at forstå de hysteriske og andre nervøse lidelser, han så hos sine voksne patienter, og som han henførte til forskellige forstyrrelser i de pågældendes seksualitet. Den første af de »Tre afhandlinger« drejer sig om seksuelle afvigelser og deres forekomst hos psykoneurotiske patienter. Afhandlingen munder ud i en formodning om, at neurotikerne er blevet hæn-

gende i en infantil form for seksualitet eller er gledet tilbage i en sådan, hvorfor man må vende interessen mod de faktorer, der styrer barnets seksuelle udviklingsproces frem mod perversion, neurose eller et normalt kønsliv. Den anden af afhandlingerne beskriver den infantile seksualitet, og den tredje reorganiseringen af seksualiteten i puberteten.

Som nævnt indgår Freuds teori om seksualiteten i konstruktionen af hans libidoteori. Libidoen er en seksuel energi, der i barnets første livsfaser knytter sig til vitale funktioner som indtagelse af føde og udskillelse af afføring og urin og herunder udløser særlige lystfølelser. Først på et senere tidspunkt frigør den seksuelle energi sig mere eller mindre fra disse funktioner og knytter sig mere til den genitale funktion.

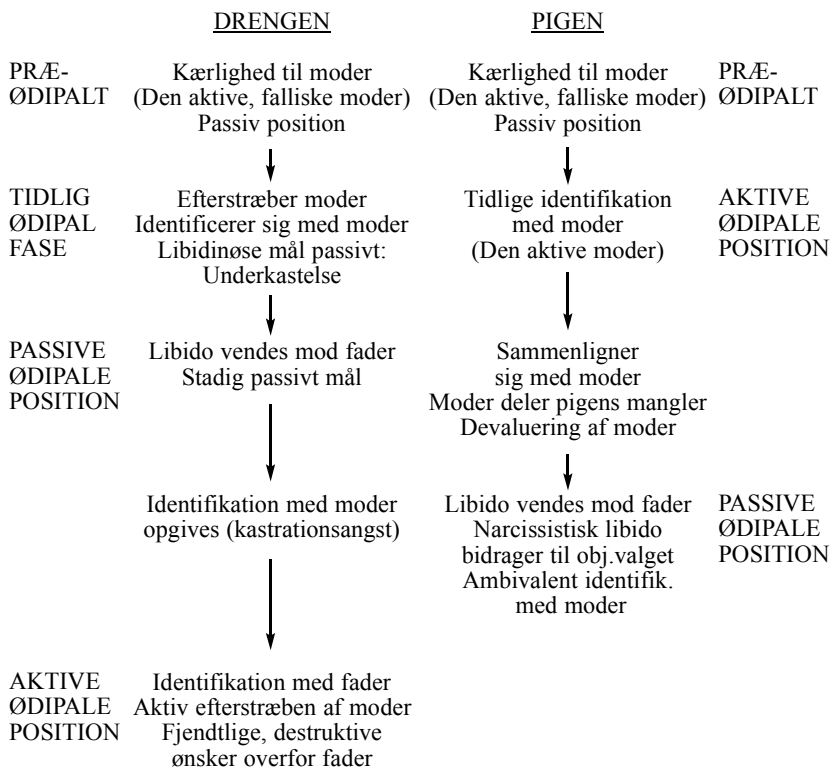
Svarende hertil taler Freud om barnets erogene zoner, der i rækkefølge i de tidligste faser besættes med energi – den orale (munden), den anale (endetarmsåbningen) og urethrale (urinrørsudgangen) og den genitale (kønsorganet). Sutning og senere afføring og vandladning under renlighedstræningen bliver altså for det lille barn i disse faser forbundet med seksuel lystfølelse. Andre fænomener, f.eks. berøringer af hudoverfladen og rytmisk aktivitet, kan have en tilsvarende erogen betydning for det. Denne »prægenitale« seksualitet fortrænges eller sublimeres efterfølgende af barnet, men kan dukke op igen senere, både i såkaldt normal voksen seksualitet og, i stærkere form, i forskellige seksuelle afvigelser. Den tidlige genitale seksualitet får i den falliske fase, i 3-5 års alderen, kun en kort opblomstring. Det er den periode, hvor barnet meget aktivt viser interesse for sit eget og andres kønsorgan. Derefter, i forbindelse med den ødipale konflikt, dæmpes også denne side af seksualiteten, indtil den dukker op med fornyet styrke i puberteten.

Freud understreger tre væsentlige træk ved den infantile, præødipale seksualitet: 1) Den opstår i tilknytning til en livsvigtig kropsfunktion. 2) Den er autoerotisk, dvs. har endnu ikke noget seksualobjekt. Og 3) dens seksualmål står under en erogen zones herredømme. Det er ifølge Freud først og fremmest i tredje og fjerde leveår, at barnets seksualliv viser sig i en form, der kan iagttages af omgivelserne. Om masturbation anfører han, at man må skelne mellem tre aktive perioder: Den første er spædbarnstiden, hvor barnet sutter meget og lidt senere også til tider stimulerer endetarmsområdet manuelt i masturbationsmæssigt øjemed. Den anden optræder omkring fjerde leveår, med barnets stærke interesse for kønsorganet, og den tredje med »pubertetsonanien«.

Den ene pointe her er, et seksualiteten ses som en biologisk betinget drift knyttet til bestemte successive kropszoner. En anden ikke mindre vigtig pointe er, at den måde, hvorpå disse faser gennemløbes, vil præge individets personlighed fremover. Sædvanligvis, når det går godt, forløber den tidlige psykoseksuelle udvikling glat og ret upåagtet, siger Freud. Men i andre tilfælde, hvor der er særlige vanskeligheder eller eventuelt traumatisk begivenheder i disse faser, kan der opstå fixeringer til de tidlige faser, således at individets senere seksualitet bliver styret af

prægenitale mønstre, og karaktertræk, der er knyttet til disse mønstre præger individet resten af livet. Man taler således f.eks. om orale eller anal-sadistiske karaktertyper.

Den måde, hvorpå barnet oplever sin seksualitet i de tidlige år, men også senere, har altså betydning for karakterdannelsen. Det gælder også den følgende udvikling, den ødipale og postødipale periode. Da disse klassiske teorier, både det foregående og det følgende, formentlig er velkendte for mange læsere, skitseres den ødipale udvikling kun kort i skemaform:

Både pigen og drengen ender altså her med et »ødipuskompleks«. For *drengens* vedkommende vil dette normalt finde sin løsning for indgangen til latensfasen, nemlig ved at drengen opgiver den ødipale position. Tre faktorer driver til dette: Kastationsangst, kærlighed til faderen og erkendelse af egen lidenhed. Drengen har herefter to muligheder:

- 1) Han kan, som det normalpsykologisk sker, identificere sig med faderen, dvs. identificere sig maskulint og samtidig fortrænge sine ødipale ønsker.

- 2) Den anden mulighed er drengens risiko – en risiko, der ikke mindst kan blive betydningsfuld, når han i adolescensen gentager den psykoseksuelle udvikling – nemlig at han opgiver sine aktive, konkurrerende, rivaliserende bestræbelser helt eller delvis og vender tilbage til at underkaste sig den aktive (falliske) moder. Hos den unge mand kan denne baggrund, som vi senere skal se, spores i forskellige grader af uforståelig og uigennemtrængelig passivitet eller omvendt i karakteristiske forsvarsmekanismer mod den truende regression til passivitet.

Pigen er i en helt anden situation. For det første bidrager narcissistisk libido i betydelig grad til hendes objektvalg i den passive ødipale position, idet besiddelse af fallos forskydes til objektet, og hendes ønsker bliver passive ønsker om at blive besiddet. Hendes risiko er, at disse passive bestræbelser genopliver den primale, præødipale passivitet og dermed kan være en hæmsko for udvikling til naturlig femininitet. Også hos hende kan der i adolescensen ses karakteristiske forsvarsmekanismer mod denne regressionsmulighed. For det andet løses pigens ødipalkompleks ikke på dette tidspunkt således som drengens. Hendes tidlige identifikation med moderen er af gode grunde ambivalent, og den velkendte »penismisundelse« (eller pigens »maskulinitetskompleks«) opgives ikke før den endelige identifikation med moderen i adolescensen, eller muligvis først endnu senere, i voksen prokreativ alder, når hun selv får børn.

De afgørende forskelligheder i pigens og drengens tidlige psykoseksuelle udvikling kan resumeres på følgende måde:

DRENGEN

Tidlige kærlighedsobjekt forbliver det samme gennem alle psykoseksuelle faser

Kastrationstruslen bringer ødipuskomplekset til opløsning

Hovedjob:
At give afkald på sin tidlige passivitet

Drengen fortrænger sin ødipale stræben
Fortrængningen mindre massiv end hos pigen

Præadolescens: Reaktivering af prægenitale driftsorientering/kastrationsangst/frygt og misundelse i forhold til det kvindelige

PIGEN

Skifter objekt

»Kastrationserkendelsen« bringer ødipuskomplekset til at opstå

Hovedjob:
At give afkald på sit første kærlighedsobjekt

Pigen fortrænger sin prægenitale (infantile, homoseksuelle) stræben
Kræver massivere fortrængning end hos drengen, der ikke skifter objekt

Genitalitet manifesterer sig hurtigere og klarere hos piger, så snart driftspreset stiger i puberteten pga.
a) Den ødipale stræben er ikke opgivet og fortrængt
b) Forsvar mod den prægenitale homoseksuelle stræben

Pigen og drengen har altså på mange måder et forskelligt psykoseksuelt udgangspunkt, når de går ind i ungdomsperioden – som vi vender os mod om lidt. Fælles for dem, og vigtig for den videre seksuelle udvikling, er dog bl.a. den jeg-styrke, de har opnået i de forudgående faser, herunder den umiddelbart forudgående »latensperiode«.

Latensfasen, perioden fra 6-7 års alderen frem til starten på puberteten, omtaler Freud langt mere kortfattet. Vor indsigt i denne periode er mangelfuld, siger han. Teoretisk er det en periode, hvor barnets seksualitet er mindre synlig, hvor den udskydes til senere, fortrænges, idet den seksuelle energi sublimeres til andre jeg-udviklende aktiviteter. Denne »anvendelse« af den infantile seksualitet svarer til tidens opdragelsesideal, siger Freud. Men, tilføjer han, den enkeltes udvikling afviger oftest på et eller andet punkt herfra, og ofte i betydelig grad. Til tider bryder nogle seksuolytringer igennem, som har undgået fortrængningen, eller barnet fortsætter med sine seksuelle aktiviteter gennem hele latensperioden, indtil seksualdriften bryder frem i forstærket form i puberteten. De voksne opdragere forfølger alle tegn til seksualitet hos barnet, som om det var laster, men uden at kunne stille meget op mod dem. Ved nærlæsning ses således, at Freud var langt mindre kategorisk vedrørende seksualitetens »forsvinden« i de tidlige skoleår, end det almindeligvis fremgår af populære fremstillinger af emnet – og i høj grad på linie med moderne tids tolerance overfor skolebarnets seksuelle interesse.

Den psykoseksuelle udvikling – objektrelationsteoretiske synspunkter

Ifølge klassisk Freudiansk teori er mennesket et driftsorienteret væsen, ifølge objektrelationsteoretikere først og fremmest relationsorienteret. Hvad sidstnævnte synspunkt betyder for opfattelsen af barnets og den unges seksualitet er bl.a. beskrevet af David E. Scharff, en amerikansk psykoanalytiker og par- og familierapeut. Her er der igen tale om en forfatter, hvor interessen for den voksnes seksualitet og voksenalderens seksuelle problemer afføder en undersøgelse af rødderne til disse ting, nemlig seksualiteten i barnealderen. Scharff trækker på forskellige teorier om psykoseksuel udvikling, også den klassiske driftsteori, men de underordnes det hovedsynspunkt, at personlig udvikling bestemmes af behovet for og tilgængeligheden af de helt tidlige primære omsorgsfigurer snarere end af behovet for udlevelse af aggressive og seksuelle drifter. Disse tidlige relationer indbygges i psyken som »indre objekter« og kan som frustrerende eller æggende objekter fraspaltes sammen med dele af egoet og som ubevidste elementer i personligheden påvirke alle fremtidige relationer, som det pågældende individ indgår i. Dette gælder også seksuelle relationer, fra vugge til grav. Ifølge Scharff er psykogene seksuelle vanskeligheder hos voksne fundamentalt set forstyrrelser i de indre objekt-

relationer, der giver sig udslag i den kropslige seksuelle udfoldelse.

Barnets første »seksualpartner« er moderen (eller en anden primær omsorgsperson), som det spæde barn forholder sig til gennem både egen og hendes krop. De to udgør i begyndelsen en »psykosomatisk enhed« – eller bliver gennem moderens håndtering af barnet og den gensidige udveksling af berøringer et »psykosomatisk partnerskab«. Barnet lærer herigennem at bruge sin krop, tolke sine kropslige fornemmelser og forstå betydningen af kroppen i samspil med omverdenen. Det lærer, at man har brug for hinanden, for at den enkeltes potentialer kan komme til udfoldelse. Når de fysiske behov imødekommes i et samspil mellem to, dannes en bro ikke kun mellem to objektverdener, men også mellem soma og psyke hos hver af dem.

Hele barnets overflade er fra starten en erogen zone. Efterhånden begynder barnet at adskille sig fra moderen, og det er da barnets egen krop – mund, fingre, tær, hud – og moderens krop – bryst, mund, hænder – der bliver dets første legetøj og kilde til lyst. Senere forbindes masturbation og andre lystfyldte kropslige aktiviteter med forestillingen om det tætte bånd til forælderen – og overføres endnu senere til forholdet mellem individet og aktuelle eller fantaserede seksualpartnere. Seksualitet er dels en fysisk interaktion i en real ydre verden, dels et udtryk for en levende emotionel forbindelse mellem to mennesker og signalerer samtidig den enkeltes forbindelse til egne indre objekter.

Den fysiske seksuelle relation vil altså i senere livsfasen præges på godt og ondt af internaliserede aspekter af tidligere, og ikke mindst af de tidligste relationer. I voksenalder kan det seksuelle møde ubevidst opleves som en gentagelse af den tidlige mor-barn symbiose. Tilfredsstillende seksuelle oplevelser bekræfter gamle tilfredsstillende erfaringer med nære objekter eller afkræfter måske gamle frustrerende erfaringer – og omvendt når der er tale om utilfredsstillende seksuelle oplevelser i senere livsfasen.

Psykisk vil de tidlige objektrelationer præge den måde, alle senere faser gennemløbes på. F.eks. kan stærkt splittede eller aggressive billeder af de tidlige forældrefigurer for barnet vanskeliggøre de identifikationer og objektvalg, som den ødipale fase lægger op til.

Faderen har i den præødipale fase en særlig rolle som den, der gennem sit tætte forhold til moderen sikrer den primære tilknytningsproces, en »container« for den tidlige mor-barn dyade. Lidt senere bliver han en faktor, der er med til at trække barnet ud af symbiosen, et nyt og maskulint objekt for barnet.

Også forældrenes indbyrdes seksuelle samliv præger barnets og senere den voksnes seksualitet. Om dette siger Freud i »Tre afhandlinger om seksualteorien«, at det lille barn, der overværer forældrenes samleje, men endnu ikke forstår noget af det seksuelle, ikke kan andet end at opfatte samlejet som en sadistisk akt, en slags mishandling eller den enes overmanding af den anden. Og dette kan bidrage til en senere forskydning af

seksualmålet i sadistisk retning. Melanie Klein uddybede dette i sin beskrivelse af de fantasier, det helt lille barn, allerede før det oplever forældrene som helt adskilte, gør sig om, hvad der foregår mellem forældrene. Det lille barns interesse retter sig primært mod moderens krop, der antages at være scenen for alle seksuelle begivenheder. Forældrenes seksuelle forening, som barnet holdes udenfor, vækker hos barnet stærke følelser af forladthed, jalousi, misundelse og angst – optakten til ødipuskomplekset, som Melanie Klein placerer på et langt tidligere tidspunkt end Freud.

Barnets tidlige fantasier kan altså senere sætte sig spor som hæmninger, angst osv. i seksuelle sammenhænge. Heroverfor gør Scharff opmærksom på betydningen, ikke af barnets fantaserede, men af dets realistiske oplevelse af samspillet mellem forældrene. Børn, også ret små børn, har følsomme antenner for kvaliteten af forældrenes intime samliv og internaliserer i en eller anden grad forældrenes indbyrdes kærlige eller aggressive samspil. Et disharmonisk, stridbart forhold mellem forældrene, eventuelt forstærket af alkoholmisbrug og vold, kan bekræfte barnets tidlige, infantile fantasier om det intime forhold som noget voldeligt og mutilerende og kan senere i livet være anledning til psykogene seksuelle funktionsforstyrrelser, medens en kærlig udveksling mellem forældrene kan have den modsatte virkning. Udtalt hemmelighedsfuldhed om forældrenes seksuelle samliv kan signalere, at seksualitet er noget forbudt. Omvendt kan en meget åben, ekshibitionistisk adfærd fra forældrenes side krænke barnets naturlige blufærdighed eller direkte virke traumatisk og mod hensigten få det til at trække sig fra alt seksuelt.

Det skal tilføjes, at barnets seksualitet også kan have indvirkning på forældrene og disses indbyrdes forhold. Den tidlige symbiotiske relation mellem mor og barn kan vække jalousi hos manden eller aktivere for længst fortrængte feminine bestræbelser, ønsker om at træde i moderens sted og gøre det lige så godt som hende eller bedre. På den anden side kan den fælles omsorg for barnet også styrke forældrenes indbyrdes tilknytning. Småbarnets seksuelle nysgerrighed eller ekshibitionistiske adfærd kan være provokerende for forældrene og aktivere internaliserede forbud og skamfølelser. Og – som endnu et eksempel – kan ses, at forældre til en ung forsøger at leve deres egne fornægtede seksuelle tilskyndelser ud ved at projicere dem på den unge eller, som en anden mulighed, at de reagerer med misundelse på den unges aktive seksualitet.

Ungdomsperioden

Modningen i ungdomsperioden til voksent individ og voksen seksualitet har to sider: 1) *Pubertet* – fysisk modning, seksuel modning, også kaldet »naturens proces« og 2) *Adolescens* – psykoseksuel og social modning, »menneskets proces«.

Om det første, pubertetens indtræden, ved vi, at det for nutidens unge sker en del tidligere end for deres oldeforældre og tipoldeforældre. Medianalderen for menarchens indtræden (den første menstruation) er således, uden at man kender den nøjagtige forklaring, faldet med 4 måneder pr. 10 år gennem lidt mere end et århundrede, dvs. fra 17 til 13 år. Tilsvarende er medianalderen for første ejakulation faldet til nu sidste halvdel af 13-års alderen. Vedrørende den seksuelle debut ved vi fra skandinaviske undersøgelser, at medianalderen for første samleje for begge køn er knap 17 år. I store træk har ca. en tredjedel af begge køn debuteret før det fyldte syttende år, ca. en tredjedel i 17-18-års alderen og ca. en tredjedel lidt senere. I 25-års alderen har kun få af begge køn ikke haft samleje. Tidligere har der været tendens til tidligere debut hos drengene end hos pigerne, men nyere undersøgelser viser, at det nu er omvendt, således at pigerne efter 16-års alderen hyppigere har debuteret og er mere seksuelt aktive end drengene.

En af de nævnte undersøgelser, »Frederiksbergundersøgelsen« (1991), en interessant og omfattende spørgeskemaundersøgelse, har yderligere belyst den seksuelle adfærd hos nutidens unge. Herunder fandtes bl.a., at langt den hyppigste begrundelse for det første samleje var forelskelse, og næsthyppigste forklaring var, at det var noget, de længe havde talt om. Halvdelen af de unge havde ikke kendt partneren i en måned før det første samleje. Hver fjerde dreng, men dog kun hver ottende pige gjorde det med en, han/hun havde lært at kende samme aften. De fleste, både piger og drenge, debuterer med en partner, der er seksuelt erfaren. Vedrørende orgasme kommer pigerne først med efterhånden. Hvor lang tid, det tager, afhænger i høj grad af deres erfaring. Mange oplever det i begyndelsen kun af og til, kun omkring en tredjedel de første par første år efter den seksuelle debut, og endnu kun godt halvdelen har fået orgasme efter fem år.

Disse kontante oplysninger giver os et billede af de unges fysiske kønsmodning og deres manifesterede seksuelle adfærd. Til uddybning af, hvad der sker med seksualiteten i de unge år, vil jeg medinddrage den anden side af sagen, den psykoseksuelle udvikling i denne livsfase. Samtidig med den fysiske modning incl. den seksuelle udvikling kommer barnet på dette tidspunkt i en rivende personlighedsmæssig modning. Om seksualiteten anfører Freud, at med puberteten begynder de forandringer, der skal overføre det infantile seksualliv til dens endegyldige normale form. Seksualdriften, der hidtil her været overvejende autoerotisk, finder nu sit seksualobjekt, idet de erogene zoner »underordner sig genitalitetens primat« og stiller sig i forplantningens tjeneste. Hvad der i øvrigt sker i adolescensfasen er andetsteds, under anvendelse af såvel klassiske psykoanalytiske som objektrelationsteoretiske termini, beskrevet smukt af Peter Blos, fra hvem de følgende betragtninger henter inspiration.

Menneskets psykoseksuelle udvikling er især knyttet til to perioder: den tidlige barndom og ungdomsperioden. Svarende hertil er der en særlig korrespondence mellem disse to faser. Som tidligere nævnt har barnet omkring 6-års alderen opnået en eller anden balance i karakterstrukturen, det foreløbige resultat af integreringen af de tidlige objektrelationer, separations-individuationsprocessen og konflikter mellem drifter og ego. Denne balance stabiliseres yderligere i latensperioden, hvis særkende er ego-udvikling: Udvikling i intelligens, flid og foretagsomhed, sprog, evne til socialt samspil og fysisk styrke. Problemer omkring objektrelationer svinder for identifikationer. Barnet opnår øget selvtilid og øget modstandskraft overfor regression. Men den karakterstruktur, barnet har nået ved udgangen på latensperioden, er foreløbig og kan ikke uden videre opretholdes, når puberteten sætter ind, og voksen seksualitet skal integreres i personligheden. Ved pubertetens begyndelse udsættes personligheden for såvel en kvantitativ øgning som en kvalitativ ændring af driftspreset – og barnet/den unge bringes »ud af balance«: adolescensen er begyndt. De indre justeringer, der er nødvendige, afspejles i de velkendte, markante ændringer, vi på dette tidspunkt ser i den unges adfærd, interesser og følelsesliv. Den fysisk-seksuelle og den personlighedsmæssige modning er to sider af samme sag og må derfor forstås ud fra en helhedsbetragtning.

Tidlig barndom og adolescens har har nogle væsentlige *fællestræk*: accellereret udvikling i nogle vigtige fysiologiske funktioner, større mobilitet, fysisk og åndeligt, og accellereret kropsligt og følelsesmæssigt engagement i omgivelserne. Den unge rekapitulerer på sin vis den udvikling, han/hun gennemgik de første leveår. I begge faser sker der en separation fra forældrene og en fremadskridende differentiering og integration af personligheden. Hvorledes denne udvikling lykkes for den unge vil i høj grad afhænge af, hvorledes den tidlige, infantile udvikling forløb, bl.a. fordi den tidlige udvikling er afgørende for den udrustning, senlatensbarnet står med vedrørende jeg-styrke, identitetsopfattelse, forsvarsmekanismer og driftsorientering.

Udviklingen i de to faser, tidlig barndom og adolescens, foregår dog på to forskellige *niveauer*, der kan defineres på følgende måde: Barnet opnår en relativ uafhængighed af ydre objekter. Hos den unge tilstræbes en uafhængighed af internaliserede infantile objekter foruden en yderligere uafhængighed af ydre objekter. Hvor den første proces mislykkes, kan vi hos den unge se svære fikseringer i form af infantil dependens i forhold til forældrene inklusive helt konkret manglende styrke og motivation til at adskille sig geografisk fra dem.

Pubertetens indsættelse og det dermed forbundne driftspres og sociale forventninger lægger pres på egoet, svækker forsvaret og reaktiverer infantilt konfliktstof. De begivenheder, som dette udløser, ser i skematisk form således ud:

FYSISK MODNING
DRIFTPRES
SOCIALE FORVENTNINGER

FØLELSER
OG ADFÆRD

EGO svækkes

1) Pga. driftspres → Regression til infantile, prægenitale mønstre

Orale træk
Anale træk
Omnipotensfølelse
Alt kan blive seksuelt stimulerende
Pendlen mellem barnlig og voksen adfærd
Pendlen aktiv/passiv adfærd
Angst
Depression
Tomhed

2) Gamle objekter opgives → Regression til ødipale mønstre

Oprør
Udfordring
Negativisme
Ambivalens (især piger)
Idealisering af skiftende objekter
Eksperimenteren
Leg, Kreativitet
Angst
Stemningssvingninger
Ensomhed
Skyldfølelser

Enhver kan formentlig genkende trækkene fra kolonnen til højre i unge patienter eller eget afkom. Det ligevægtige latensbarn er ikke til at genkende i det unge menneske. Der er skubbet til den ydre og indre dynamik. En ung mand, der fra tidlig barndom havde været »mors dreng« og skolealderen igennem havde haft et gnidningsfrit forhold til hende, beskrev med et undrende udtryk sit eget forløb på følgende måde: »Da jeg var barn, havde jeg det rart med mor. Hun skældte ikke ud. Når jeg kom hjem fra skole, snakkede vi. Der var ingen grund til at skændes, for vi havde de samme meninger. Men pludselig ændrede det sig, da jeg var omkring 13 år...« Herefter beskrives et svært konfliktfyldt forhold til forældrene, især moderen.

Oral adfærd hos unge er velkendt: En 8. klasse holdt nogle fester. Hver gang var det for nogle bestemte af drengene nærmest obligatorisk at drikke uhæmmet, ikke kun til beruselse, men indtil de kastede op. Som udenforstående kan man undre sig over trangen til at påføre sig selv noget så ubehageligt. Set som regressiv oral adfærd er det mere forståeligt. Dette adfærdsmønster bliver da også for mange unge uinteressant, når de bliver et par år ældre, men kan også tage form af et varigt misbrug, eventuelt af stoffer.

Anal adfærd er et tilsvarende hyppigt fænomen hos unge: Samme klasse holdt julefest i et privat hjem. Ved ris á la mand'en gik det galt. Et

par stykker begyndte at spise med fingrene, flere fulgte signalet, og desserten blev til sidst kastet rundt omkring. Man genkender tvangfrit den 2-3-åriges lykkelige griseri med maden. Det skal tilføjes, at klassens piger herefter selv tog affære. Året efter holdt de selv julefest, og drengene fik lov at komme med, efter at måltidet var forbi. Pigernes samlede misbilligelse af den regressive adfærd og i øvrigt håndfaste håndtering af situationen antyder et andet karakteristisk træk i den unges dynamik, nemlig at pigen pga. sin massivere fortrængning af den prægenitale stræben er mindre tilbøjelig end drengen til udtalt regressiv adfærd. Anale træk ses også i form af f.eks. ligegyldighed med renlighed, laset, snavset tøj eller »snavset« sprog. Et forsvarsmæssigt modstykke er reaktionsdannelse i form af overdreven renlighed.

Oprør, udfordring og negativisme afspejler den unges trang til afstandtagen fra gamle objekter og identifikationsfigurer og på det ødipale plan tillige ubevidste fjendtlige ønsker over for forælderen af det samme køn. Pigens situation er her særlig kompliceret pga. hendes uløste ødipalkompleks. Når hun i adolescensen genoptager sit arbejde med dette, folder hendes ambivalens overfor moderen sig ud i fuldt flor. Heraf de kendte langvarige og opslidende konflikter mellem mor og datter. Idealisering og kritik trives side om side. Samtidig med at moderen nedgøres på bedste vis, ribbes hendes klædeskab, når pigen skal i byen og tage sig særlig godt ud. Den unges idealisering af skiftende forældre-substitutter, ledere, idoler, grupper og ideologier, signalerer en søgen efter nye objekter. Og tomrummet under det kathectiske skift er stedet for angst, stemningssvingninger, ensomhedsfølelse, tomhedsfølelse og depression.

Omnipotensforestillinger hos den unge kan på den ene side opfattes som tegn på regression til den ødipale fase, på den anden side som et udtryk for, at libidoen i mellemfasen mellem de gamle og de nye objekter vendes mod selvet og giver dette en narcissistisk farvning. Angst hos unge kan ligeledes, også indenfor det normale spektrum, have forskellige kvaliteter: angst for regression og fusion, separationsangst og, på et lidt modnere niveau, kastrationsangst

Kreativiteten blomstrer op i adolescensen og rekapitulerer småbarnets ivrige eksperimenteren med sprog, musik, rytme, farver og billeder. Den unge kaster sig ud i musikudøvelse og dans eller hede drømme om at blive en berømt forfatter. En 16-årig pige i en længerevarende psykoterapi begyndte pludselig at komme til hver session med en lang række egne digte, som hun med selvfølgelig tillidsfuldhed læste op, uden egentlig at forvente kommentarer til dem. Hos nogle holder talenterne til en levevej, men hos de fleste svinder disse kreative udfoldelser stille og roligt igen, når de som regressive aktiviteter har udspillet deres vigtige funktion i udviklingens tjeneste.

De regressive træk i den unges adfærd er led i en målrettet orientering om at blive voksen, utrættelige forsøg på at selv-definere for at besvare spørgsmålet: hvem er jeg? I denne udviklingskrise tages gamle objektrelationer, identifikationer og værdier op til fornyet vurdering. Man kan kalde det en »anden separation-individuationsfase«, som er vanskelig for den unge, men samtidig giver en ny mulighed for omformning af skævheder og defekter i den tidlige udvikling. En række prægenitale temaer gentages, f.eks. polariteten aktiv-passiv: behov for at blive elsket/at elske, behov for at modtage/at give, blive kontrolleret/have aktiv kontrol. Eller polariteterne femininitet/maskulinitet og selvstændighed/dependens. Typisk giver den unge efterhånden afkald på sine tidlige første »kærlighedsforhold« til forældrene til fordel for nye, non-incestuøse objektvalg og søger nye tilknytninger udenfor familien. Adolescensen får hermed to dominerende *temaer*:

- a) Regression til prægenitale mønstre.
- b) Frigørelse fra primære objekter, valg af nye.

Endvidere to dominerende *affektive tilstande*:

- a) Sorg.
- b) Forelskelse.

Selvfølelsen er i denne periode mere labil end i nogen anden livsfase, og den unge ryger under sin eksperimenteren bestandig ud i nogle yderligheder: Underkastelse/oprør, intens tilknytning/troløshed, høje idealer/smålighed osv.

De indre psykiske forandringer, den unge gennemgår, afspejles i den manifesterede seksuelle adfærd på forskellige måder:

For det første giver driftspresset og den nævnte målrettede søgen efter en ny identitet, herunder kønsidentitet, sig positivt udslag i en *energisik optagethed af seksualitet*, både egen og andres, og ofte ledsaget af skyld- og skamfølelser. Opmærksomheden overfor forældrenes intime samliv blusser op, eventuelt sideløbende med en total benægtelse af, at de overhovedet har et samliv. Seksuelle forestillinger og fantasier fylder meget, ledsaget af masturbation. Masturbation er et led i en nyopdagelse af og en narcissistisk tilfredsstillelse ved kroppen foruden at være en direkte driftstilfredsstillelse. Samtidig kan den som »overgangsobjekt« støtte realitetsopfattelsen, udfylde et tomrum og afbøde ensomheds- og forladthedsfølelser. Endelig kan den som autonom aktivitet ses som et led i selvstændiggørelsen i forhold til objektet, løsning af de symbiotiske prædipale bånd og, med de ledsagende fantasier, en tilnærmelse til nye objekter på et mere modent niveau.

For det andet kan mange elementer i den unges adfærd ses som *forsvar* overfor konflikter og farer i den psykoseksuelle udviklingsproces. De indre problemer, den unge møder, er f.eks. angst for at glide tilbage i afhængighed af den tidlige, falliske moder, angst for tab af kontrol, fristelsen til identifikation med forælderen af samme køn, misundelse hos både

pigen og drengen over der andet køns attributter og prædipal eller ødipal kastrationsangst. Forsvaret kan bestå i en generel hæmning. Den unge trækker sig måske helt både fra seksualitet og verden i almindelighed, tilbringer halve år på en sofa med tegneserier eller med at lytte til musik og viser ingen interesse for det andet køn. Adfærden bliver måske asketisk i en total krig mod lystoplevelser. Eller omvendt, alle seksuelle tilskyndelser sublimeres i forskellige energiladede aktiviteter, politik, sport osv. Ivrig masturbation kan hos drenge være et forsøg på at understrege egen maskulinitet og derigennem bekæmpe ubevidst kastrationsangst. Den kropslige udvikling, hvor det biologiske køn markerer sig uomgængeligt, kan virke overvældende på den unge. For nogle drenge er de første naturlige pollutioner angstprovokerende og hemmeligholdes for alle. Ligeledes oplever nogle piger panikfølelser i forbindelse med den første menstruation, der for alvor konfronterer hende med hendes kvindelighed. Det aktiverer ambivalensen i forhold til moderen, sætter pigen i konflikt og kan formentlig være medvirkende til spiseproblemer i denne alder.

Især i den tidlige adolescens kan man se en biseksuel tendens, der afspejler den unges usikkerhed på sin kønsidentitet, altså spørgsmålet om man skal identificere sig med forælderen af det ene eller det andet køn. Der eksperimenteres med homoseksuelle relationer, eller hyppigere, adfærden præges af forsvar mod en homoseksuel orientering. F.eks. kan drengene søge sammen i grupper med stærke indbyrdes idealiseringer og fælles masturbation. Piger kan tilsvarende slutte sig sammen i tætte venindegrupper og udtrykke foragt for alt maskulint. Ofte vender pigen sig dog i stedet aktivt mod det andet køn, har en række skiftende heteroseksuelle forhold, eller hun springer præmaturligt ud i et fast, ægteskabslignende forhold, hvor den underliggende dagsorden er bekræftelse af hendes kvindelighed. For begge køn kan en meget tidlig og aktiv seksuel debut være et substitut for den unges gennemarbejdning af egne narcissistiske problemer, idet partneren bruges som en projektion af den interne prædipale moder eller fader, der yder anerkendelse her og nu. Samtidig placeres dependensen i forholdet til partneren, de frustrerende aspekter projiceres over i forældrene, og på det ydre plan markeres uafhængighed i forhold til dem. I midt-adolescensen bryder den unge mere definitivt med de infantile libidinøse objekter. Det afspejles i større distance til familien, en ivrig og mindre defensiv søgen efter nye tilknytninger og hos de fleste en mindre modstand mod entydigt heteroseksuelt orienteret sex.

Endelig, for det tredje, kan man hos de unge se en *acting out* af de indre konflikter. Det kan f.eks. dreje sig om udtalt promiskuøs adfærd eller selvdestruktiv adfærd i form af usikker sex, hvor den unge med dødsforagt og mod bedre vidende udsætter sig for HIV-smitte fra tilfældige partnere – en udfordring af skæbnen, der kan hænge sammen med ubevidste skyld- og skamfølelser og afprøvning af, om man bliver straffet, grandiose følelser af usårlighed eller i nogle tilfælde formentlig reelle dødsønsker. Et særligt tilfælde af *acting out* var den unge mand, der overvejende

fungerede almindeligt heteroseksuelt, men når han havde det dårligt, gik i byen og havde sex med tilfældige mandlige transseksuelle, der optrådte som kvindelige prostituerede – et konkret billede på de indviklede indre psykoseksuelle konflikter, han tumlede med.

Det skal understreges, at den unges forskellige forsvarsmekanismer ikke entydigt tjener defensive formål, men også, som en midlertidig beskyttelse af det svækkede ego, har en udviklingsmæssig funktion og kun hos et mindretal har tendens til at sætte udviklingen helt i stå. Almindeligvis er der tale om skiftende regression-progression, en bearbejdningsproces, der baner vejen for restitution og adaptive processer. Forsvarsmanøvrerne opløses, efterhånden som egoet bliver stærkere, angst og skyldfølelser svinder, og selvfølelsen bliver mere stabil. Senadolescensen er en fase, hvor karakterdannelsen konsolideres. Egoet er igen i centrum, med et mere stabilt mønster af ego-funktioner og -interesser, en større konfliktfri zone i egoet (sekundær autonomi) og en i de fleste tilfælde irreversibel seksuel orientering (identitetskonstans). Den unge er blevet bedre til at give afkald, mere kompromissøgende og mere målrettet og forudsigelig i handlinger. Den unge bliver i denne fase mere sikker på, hvad der er vigtigt for ham/hende i livet, også seksuelt. Successive seksualpartnere afløses af mere stabile og varige heteroseksuelle og i nogle tilfælde homoseksuelle partnervalg.

Senadolescensen fører til en endelig figurering af det psykiske livs tre antiteser: subjekt/objekt, aktiv/passiv og lyst/smerte. Der er altså aldrig tale om en fuldstændig løsning af de infantile konflikter. Men resterende konfliktstof bliver ego-syntont og indbygges i personligheden som blivende personlighedstræk, der bl.a. præger den måde, hvorpå den enkelte fremover udfolder sig seksuelt. Det ses således i uproblematisk variationer i den voksne seksuelle adfærd. Først når der er tale om mere omfattende uløste prædipale eller ødipale konflikter, kan resultatet blive seksuelle dysfunktioner eller forskellige former for afvigende seksuel adfærd efter adolescensen.

Seksuelle afvigelser i barndom og ungdom

Skal man tale om seksuelle afvigelser under opvæksten, må man først og fremmest gøre sig klart, hvad man sammenligner med. Sammenligner man med voksen seksualitet, hvad jeg med det samme skal fraråde, er der på det nærmeste tale om én stor afvigelse. Sammenligner man i stedet det enkelte barns seksuelle adfærd med, hvad der er typisk for alderen, er afvigelser derimod ret sjældne.

Ganske kort kan man opdele seksuelle afvigelser hos børn og unge i uspecifikke og specifikke afvigelser. Uspecifikke, eller sekundære afvigelser er adfærdformer, som ikke direkte har noget med seksualitet at

gøre, men som barnet tager i brug af helt andre grunde. Eksempler herpå er småbarnet, der på grund af utryghed trøster sig med påfaldende megen masturbation eller måske slet ikke viser nogen interesse for sådanne aktiviteter. Eller det lidt større barn, der tager seksuelle udspil i brug med det primære formål at vække den voksnes opmærksomhed og få kontakt. Eller latensbarnet, der for at provokere den voksne og »få noget i gang« umådeholdent bringer seksuelle emner på bane. Man kan overveje, om sadistisk adfærd overfor dyr, småtyverier eller ildspåsættelse er sublimerede udtryk for en afvigende seksuel indstilling hos barnet eller den unge. Det vil jeg nok selv være forsigtig med og, såfremt man skal gå ind på tankegangen, i hvert fald tage det som en påmindelse om, hvor uadskilleligt barnets seksuelle udvikling er vævet sammen med den generelle personlighedsmæssige udvikling.

De specifikke eller egentlige seksuelle afvigelser hos børn og unge drejer sig om mere varige forstyrrelser i kønsidentitetsopfattelsen. Som omtalt grundlægges kernen i kønsidentiteten i de første leveår, og normalt stiller børn derefter ikke på det bevidste plan spørgsmålstejn ved, hvilket køn de er. Men for nogle få er det anderledes. Det er de børn, der – måske allerede fra 4-6 års alderen, i andre tilfælde først fra puberteten – har en stærk følelse af i virkeligheden at være det andet køn. Pigerne opfører sig ofte konsekvent drenget, leger med drenge og har drengeinteresser. Drengene vil gerne klæde sig i kvindetøj, moderens eller søsterens, leger helst med piger og helst traditionelle pigelege. Adfærden er urovækkende for forældrene og andre voksne i omgivelserne. De forsøger at korrigere adfærden, med ofte uden det ringeste held. Nogle af disse børn og unge bliver transseksuelle og skifter senere køn. Andre bliver transvestiter eller har i voksenalder blot lette transvestitiske træk i deres seksuelle adfærd. Andre bliver homoseksuelle. Og endelig udvikler en del sig senere til upåfaldende heteroseksuelt fungerende mennesker. Årsagen til disse afvigelser kendes ikke. Man kan forklare dem som en forstyrrelse i den tidlige psykoseksuelle udvikling. Andre muligheder er en prænatal hormonpåvirkning eller en genetisk kodning af hjernen, der resulterer i barnets eller den unges oplevelse af, at det biologiske køn (»sex«) ikke er i overensstemmelse med den subjektive psykosociale kønsidentitet (»gender«).

Seksuel modenhed

Hvad seksuel modenhed er, afhænger ganske af, hvilken livsfase vi taler om. Seksuel modenhed er ikke noget permanent, der kun opnås på et bestemt livsstadium, men kan defineres som evnen til en seksuel udfoldelse, der er adækvat for den udviklingsfase, individet på ethvert tidspunkt befinder sig i. For det spæde barn betyder det ét – evnen til at være i den tætte, symbiotiske relation til moderen og føle lyst ved det samt øn-

sket om at bevare objektet fusioneret med og fokuseret på selvet. For småbarnet betyder det noget andet – her er objektet adskilt fra selvet, moderen fra barnet. Men der er tale om en intim udveksling mellem de to, objektet er spejlende og bibringer sikkerhed, tryghed og velbefindende trods separationen. Efterhånden får barnet en forståelse af kønsforskelle, men endnu er dets seksualitet autoerotisk, centreret om egne genitalier. Fra den ødipale fase og fremover kommer der gensidighed ind i den genitale interesse, først som leg og forestillinger og fantasier om betydningen af kønsforskellen, senere, i ung og voksen alder, i et egentligt samarbejde om at give og modtage lyst og i sublimeret form i fælles involvering i børn, familieliv, arbejde osv. Ethvert stadium af modenhed optager de tidligere stadier i sig. Prægenital ømhed integreres efterhånden med kropslig genitalitet. Oplevelsen af den tidlige symbiose, den indbyrdes spejling og de seksuelle rollelege og afprøvninger, kan således indgå som naturlige elementer i den voksnes seksualitet. Umodenhed eller afvigelse er der først tale om i den situation, hvor en seksuel adfærd, der er karakteristisk for en bestemt fase, også i en senere fase bliver individets *eneste* mulighed for seksuel udfoldelse.

Ud fra denne definition er seksuel modenhed altså noget relativt og betyder noget særligt for hver enkelt livsfase. Det indebærer da også, at man aldrig uden videre kan sidestille barnets seksualitet og den voksnes seksualitet. Forskellen er ikke kvantitativ – hvis man overhovedet kan måle den slags – men der er nogle væsentlige kvalitative forskelle i de successive fasers seksualitet. Og barnets og den unges seksualitet skal respekteres på deres egne præmisser, ikke på de voksnes.

Der er ikke nogen grund til at argumentere meget for – som det til tider sker fra pædofile grupper – at også barnet har en seksualitet. For det har vi vidst i hundrede år. Langt mere interessant er de kvalitative særpræg ved barnets og den unges seksualitet, og hvad det betyder f.eks. når voksne begår seksuelle overgreb på børn og ganske unge. Emnet skal kun markeres kort her, da det kræver en afhandling i sig selv. Det er sikkert rigtigt, at der i mange tilfælde ikke sker dybere skader på barnet, når en voksen har sex af en eller anden art med det. Tal herfor kendes ikke, da det hovedsagelig er de andre tilfælde – de tilfælde hvor skaderne sker – man får kendskab til. Men når det går godt, kan man kun sige, at det er mere held end forstand, en slags russisk roulette med barnets mentale sundhed. Den voksne, der involverer sig aktivt seksuelt med et barn, konfronterer barnets seksualitet med sin egen voksne seksualitet. Og da de i seksuel udvikling befinder sig to helt forskellige steder, også hvis det hos den voksne drejer sig om en egentlig pædofil indstilling, vil der aldrig blive ligeværdig gensidighed i relationen. De vil altid i en eller anden grad tale forbi hinanden. Og også i de tilfælde, hvor barnet er nysgerrigt, og den voksne lægger vægt på ikke at tvinge det, vil der ligge en indirekte tvang i forholdet, fordi barnet alligevel, på trods af al mulig venlighed, vil betragte den voksne som en slags autoritetsperson. At sex mel-

lem voksne og børn har været eller er almindeligt i forskellige andre kulturer, gør det ikke bedre, al den stund barnet lever i en vestlig kultur og har integreret denne kulturs normer i sig. Tager man ikke højde for dette, føjes kun yderligere et »kulturchok« til overgrebet – for nu at blive i den terminologi. Fra en udviklingspsykologisk synsvinkel vil de seksuelle handlinger, som barnet inddrages i, have en helt forkert »timing« og kan dermed komme til at fungere som en ydmygelse eller en voldtægt af barnets naturlige fasespecifikke forsvarsmekanismer. Hvor forkert – det opdager barnet måske først senere, når det i voksen alder får problemer med sin seksualitet, og overgrebets traumatiske karakter da bliver manifest. Der er beretninger om svære skader af voksnes seksuelle aktiviteter med børn og beretninger om tilfælde uden mærkbare skader. Men fra en teoretisk synsvinkel må det betegnes som et blindspil, hvor den eneste mulige taber er barnet. Og det skulle egentlig være grund nok til at holde sig helt væk fra spillebordet.

LITTERATUR

- ANDREASEN, J. (red.) (1999): *Pædofili ...om seksuelt misbrug af børn og unge i samfundets institutioner*. Frydenlund, København.
- BLOS, P. (1962): *On Adolescence. A Psychoanalytic Interpretation*. The Free Press of Glencoe, Inc. New York.
- ERIKSON, E.H. (1950): *Barnet og samfundet* (1977). Hans Reitzel, København.
- ERNST, N. (1979): *Børns seksuelle udvikling*. Munksgaard, København.
- FRAIBERG, S. (1966): *De magiske år*. Hans Reitzel, København.
- FREDERIKSBERGUNDERSØGELSEN (1991): *Unge seksuelle adfærd*. Frederiksberg: AIDS-sekretariatet. Frederiksberg Kommune.
- FREUD, S. (1982): *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905). Studienausgabe, bd. V, s. 37-145. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- FREUD, S. (1982): *Zur Sexuellen Aufklärung der Kinder (Offener Brief an Dr. M. Fürst)* (1907). Studienausgabe, bd. V, s. 159-68. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- FREUD, S. (1982): *Über infantile Sexualtheorien* (1908). Studienausgabe, bd. V, s. 169-84. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- HERTOFT, P. (1987): *Klinisk sexologi*. Munksgaard, København.
- KLEIN, M. (1975): *Early Stages of the Oedipus Conflict* (1928). I: *Love, Guilt and Reparation and Other Works*. The Hogarth Press Ltd., London.
- LANGFELDT, T. (1986): *Det må du godt! – om børns seksualitet*. Mallings, København.
- MONEY, J. (1980): *Love and Love Sickness. The Science of Sex, Gender Difference and Pair Bonding*. The Johns Hopkins University Press, London.
- RISØR, O. (1993): *Små børn er også seksuelle*. Foreningen for Familieplanlægning, Publikation nr. 10.
- SCHARFF, E.S. (1982): *The Sexual Relationship. An Object Relation Review of Sex and the Family*. Routledge. London.
- SCHARFF, D.E. & SCHARFF, J.S. (1991): *Object Relations Couple Therapy*. Jason Aronson Inc., London.
- SCHMIDT, G., KLUSMANN, D., DEKKER, A., MATTHIESEN, S. (1998): *Changes in students' sexual behaviour: 1966-1981-1996. A first report on a longitudinal study in West Germany*. Scand.J.Sexology 1: 157-73.